

УДК: 004+352:338.2

*О. П. Дяченко,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Одеський державний аграрний університет*

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ЯК МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПРОТИДІЇ РОЗВИТКУ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*O. P. Diachenko,
Ph. D. in Economics, associate professor of department of accounting and taxation,
Odessa State Agrarian University*

EFFICIENCY OF INFORMATION TECHNOLOGIES OF THE SYSTEM OF STATE FINANCIAL MONITORING AS A MECHANISM OF STATE COUNTERACTION TO THE DEVELOPMENT OF THE SHADOW ECONOMY OF UKRAINE

Умовою результативності політики держави є реалізація політичних цілей за мінімальних витрат, але в будь-якому випадку із забезпеченням кінцевого результату. В адміністративно-політичній діяльності вимір результативності пов'язаний з політичними цілями (програмами) і соціально-економічними наслідками, зокрема, і в процесах протидії розвитку тіньової економіки. Аналізуючи питання результативності функціонування механізмів державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки, актуальним вбачається проведення аналізу стану оброблення інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у тінізації економіки, або фінансуванню тероризму. Тому надзвичайно важливим для забезпечення оперативності при виявленні операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, та дієвості системи боротьби з тіньовим сектором у цілому є побудова сучасних механізмів обміну інформацією між суб'єктами первинного фінансового моніторингу та Держфінмоніторингом України.

The condition of the effectiveness of the state policy is to realize political goals at minimum cost, but in any case with the provision of the final result. In administrative and political activity, the measurement of performance is related to political goals (programs) and socio-economic consequences, in particular, in the processes of counteracting the development of the shadow economy. Analyzing the issues of the effectiveness of the functioning of the mechanisms of state regulation of the process of counteracting the development of the shadow economy, it is considered relevant to carry out an analysis of the state of processing information about financial transactions subject to financial monitoring or information that may be related to suspicion of shadow economy or terrorist financing. Therefore, the establishment of modern mechanisms for the exchange of information between the entities of primary financial monitoring and the State financial monitoring of Ukraine is extremely important for ensuring the efficiency in detecting operations subject to financial monitoring and the effectiveness of the anti-shadow sector as a whole.

Ключові слова: *тіньова економіка, фінансовий моніторинг, держфінмоніторинг, інформаційні технології, результативність, банківські та небанківські установи.*

Keywords: *shadow economy, financial monitoring, state financial monitoring, information technology, performance, banking and non-banking institutions.*

Постановка проблеми. Еквівалентним завданням для державної системи в підсумку є добробут усього народу та стабільність громадянського суспільства. Будь-яка концепція результативності державного управління, в тому числі і в сфері протидії розвитку тіньової економіки, має враховувати не лише економічні, людські ресурси і можливості, а й соціальні потреби суспільства, політичні та організаційні фактори.

Крім того, суттєвий вплив на ефективність та результативність механізмів державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки має система комунікацій, ієрархія влади і підпорядкування, усталені процедури прийняття рішень, прозорість у діяльності державних структур, забезпечення зворотнього зв'язку, характер взаємодії відповідних державних органів, загальна і спеціальна підготовка кадрів тощо.

У зв'язку з цим актуальним вбачається проведення аналізу результативності функціонування механізмів державного регулювання процесу протидії розвитку тіньової економіки в контексті забезпечення економічної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасному світі економічна злочинність, вийшовши за рамки національних кордонів, перетворилася на транснаціональне явище та глобальну загрозу людству. Стрімкість фінансової глобалізації, формування світової фінансової системи та ускладнення її архітектури поруч із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій зумовили виведення на провідні позиції у міжнародному вимірі економічної злочинності таку її форму, як тінізація економіки. Відтак, негативний вплив цього явища на розвиток світової й національної економіки підвищує інтерес до нього з боку вітчизняних та іноземних дослідників: Гришової І.Ю., Онисьєва В.А., Наумова О.Б., Прохоренко О.Я., Шабатури Т.С., Галицького О.М., Гнатєвої Т.М., Воротіна В.Є., Стоянової-Коваль С.С. та інших [1-10].

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення впливу інформаційних технологій системи державного фінансового моніторингу як одного з механізмів державної протидії розвитку тіньової економіки України.

Результати досліджень. Термін “результативність” визначається як відношення досягнутого результату до максимально можливого або заздалегідь запланованого. Результативність може бути проаналізована лише в тому випадку, якщо виділені кількісні та якісні критерії як основи для оцінки вихідного й досягнутого стану.

Якщо прийняти точку зору, згідно з якою для оцінки результативності застосовуються лише кількісні критерії (наприклад, у випадку вирішення певної світової проблеми даними критерієм буде кількість створених з цією метою міжнародних організацій), то можна говорити про поняття “результативність” як про синонім ефективність [1, с. 184].

Виходячи з цього, наявність достатньої кількості міжнародних інструментів боротьби з розвитком тіньової економіки можна розглядати в якості позитивної відповіді на питання про ефективність створеної глобальної системи протидії цьому явищу [2, с. 57].

Проте цілком очевидно, що проблема розвитку тіньової економіки продовжує гостро стояти перед державами, у зв'язку з чим варто говорити про недостатність використання лише кількісних критеріїв і необхідності застосовувати інші показники.

Важливого значення в державних механізмах протидії розвитку тіньової економіки набуває фінансовий моніторинг фінансових операцій.

З початку функціонування в Україні інформаційно-аналітичної системи Держфінмоніторингом отримано та оброблено 10 830 242 повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, з яких 1 297 324 повідомлень протягом 2015 року (таблиця 1).

При цьому протягом 2015 року Держфінмоніторингом взято на облік 1 287 496 повідомлень про фінансові операції, що на 31,09 % більше ніж у 2014 році. Найактивнішими в системі звітування, в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є банківські установи, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Упродовж 2015 року від банківських установ було отримано 97,16 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції.

Таблиця 1.
Кількість повідомлень про фінансові операції у 2015 році

Тип установи	Кількість повідомлень в електронному вигляді	Кількість повідомлень в паперовому вигляді
Банківські установи	1 251 311	–
Небанківські установи	35 629	556

Джерело: систематизовано автором на основі [3]

У 2015 році кількість повідомлень про фінансові операції, що були отримані та взяті на облік Держфінмоніторингом від небанківських установ в електронному вигляді збільшилась порівняно з 2014 роком на 5,04 % та склала 98,46 % від загальної кількості поданих до Держфінмоніторингу зазначеною категорією суб'єктів первинного фінансового моніторингу повідомлень. Серед небанківських установ найбільш активним у поданні повідомлень є страховий сектор. Питома вага таких повідомлень у загальному обсязі взятих на облік повідомлень про фінансові операції, що надійшли до Держфінмоніторингу від небанківського сектору, склала 79,68 %.

Відповідно до пункту 1 частини другої статті 6 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані стати на облік у Держфінмоніторингу [4].

Станом на 01.01.2016 на облік у Держфінмоніторингу стали 23 172 (у тому числі 10 173 відокремлених підрозділів) суб'єктів первинного фінансового моніторингу (табл. 2).

Таблиця 2.
Суб'єкти первинного фінансового моніторингу

Тип суб'єкта первинного фінансового моніторингу	Кількість*	Питома вага (%)
Банківські установи	162	1,25
Учасники ринку фінансових послуг	2 968	22,82
Професійні учасники ринку цінних паперів	1 753	13,49
Товарні біржі	315	2,42
Оператори поштового зв'язку	6	0,05
Спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу	7 795	59,97

* дані без урахування відокремлених підрозділів

Джерело: систематизовано автором на основі [3]

Держфінмоніторинг згідно з повноваженнями здійснює збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму.

Інформація для аналізу надходить з таких джерел:

- суб'єкти первинного фінансового моніторингу;
- правоохоронні органи;
- суб'єкти державного фінансового моніторингу та інші державні органи;
- підрозділи фінансових розвідок інших країн.

Держфінмоніторингом здійснюється комплексний аналіз отриманої інформації та виявлених фінансових потоків в різних секторах фінансового ринку.

Первинна аналітична обробка інформації здійснюється в аналітичному сегменті Єдиної інформаційної системи фінансового моніторингу.

Всі отримані повідомлення розподіляються за ступенем ризику та підлягають ґрунтовному аналізу з урахуванням всієї наявної інформації. За результатами такого аналізу створюються досьє для проведення фінансового розслідування.

Так, протягом 2015 року для активної роботи було відібрано 200 824 повідомлень про фінансові операції, що стали базою для формування 1 970 досьє.

Досьє аналізується щодо виявлення підстав вважати, що фінансова операція може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи пов'язана із вчиненням іншого діяння, визначеного Кримінальним кодексом України.

У порівнянні з 2014 роком кількість повідомлень про фінансові операції, що стали базою для формування досьє, зросла на 70,2% або на 82 848 повідомлень про фінансові операції. За результатами опрацювання досьє у 2015 році до правоохоронних органів передано 476 узагальнених матеріалів та 298

додаткових узагальнених матеріалів. Аналіз отриманих повідомлень здійснюється із врахуванням додаткової інформації, що одержується на запити Держфінмоніторингу.

Так, протягом 2015 року, засобами програмного забезпечення АРМу “Запит НБУ” направлено 47 940 файлів-запитів до 188 банківських установ. Файли-запити, в тому числі, були відправлені по 4 803 операціям, що стали об’єктом дослідження. Інформація щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій подається до Держфінмоніторингу у вигляді повідомлень про фінансові операції.

Протягом 2015 року підготовлено 20 запитів на відстеження (моніторинг) фінансових операцій до суб’єктів первинного фінансового моніторингу. Від суб’єктів первинного фінансового моніторингу на запити про відстеження (моніторинг) отримано 4 478 повідомлень [3].

Щодо зупинення фінансових операцій. Відповідно до частини п’ятої статті 17 Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, який набрав чинності з 06.02.2015, загальний строк зупинення фінансових операцій не може перевищувати 30 робочих днів.

Відповідно до діючого законодавства Держфінмоніторинг приймає відповідні рішення та доручення про зупинення фінансових операцій:

- про подальше зупинення фінансової операції у випадках, встановлених частинами другою та п’ятою статті 17 Закону;
- про зупинення видаткових операцій за рахунками клієнтів (осіб) відповідно до частин третьої та п’ятої статті 17 Закону;
- про скасування свого рішення щодо зупинення видаткових операцій відповідно до частини п’ятої статті 17 Закону;
- щодо зупинення/поновлення суб’єктом первинного фінансового моніторингу проведення або забезпечення моніторингу фінансової операції відповідної особи на виконання запиту уповноваженого органу іноземної держави – відповідно до частини п’ятої статті 22 Закону [4].

Протягом 2015 року Держфінмоніторингом на виконання статей 17, 18, 20 та 22 Закону підготовлено та направлено 2 403 рішення та надано 3 доручення про зупинення фінансових операцій, зокрема:

- 114 рішень – відповідно до частини другої статті 17 Закону;
- 1 175 рішень – відповідно до частини третьої статті 17 Закону;
- 1 114 рішень – відповідно до частини п’ятої статті 17 Закону;
- 3 доручення – відповідно до частини п’ятої статті 22 Закону.

Щодо стану роботи з узагальненими матеріалами. Держфінмоніторингом упродовж 2015 р. підготовлено всього 774 узагальнених і додаткових узагальнених матеріалів, з них 476 узагальнених і 298 додаткових узагальнених матеріалів, направлених до:

- Генеральної прокуратури України – 88 узагальнених матеріалів та 187 додаткових узагальнених матеріалів;
- Міністерства внутрішніх справ України – 180 узагальнених матеріалів та 55 додаткових узагальнених матеріалів;
- Державної фіскальної служби України – 102 узагальнені матеріали та 40 додаткових узагальнених матеріалів;
- Служби безпеки України – 106 узагальнених матеріалів та 16 додаткових узагальнених матеріалів.

У матеріалах – сума фінансових операцій, які можуть бути пов’язані:

- з легалізацією коштів – становить 267,4 млрд. грн;
- з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, становить 52,6 млрд.

грн. [3].

Відповідно до інформації правоохоронних органів у кримінальних провадженнях, розпочатих правоохоронними органами за результатами розгляду узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу, загальна вартість арештованого майна (коштів) становить 3 042,82 млн. грн. та вилученого майна (коштів) – 27,40 млн. гривень [5].

Проте, незважаючи на те, що в Україні створено систему протидії та запобігання розвитку тіншової економіки, яка відповідає світовим стандартам, ефективність механізмів державного регулювання її функціонування залишається досить низькою [6, с. 15].

Практична відсутність судових вироків за відмивання коштів по справах, порушених за матеріалами Держфінмоніторингу, нівелює діяльність не лише цього органу виконавчої влади, але й усієї системи протидії та запобігання відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом.

Як видно з наведеного вище аналізу, Держфінмоніторингом систематично подається до правоохоронних органів значна кількість узагальнених матеріалів щодо таких операцій, проте кількість порушених кримінальних справ, направлених до суду, а також кількість судових вироків з цих питань залишається незначною.

Однією з головних проблем глобалізації фінансових ринків є розвиток процесів тінзації економіки. Організовані злочинні угруповання, використовуючи слабкість національних механізмів регулювання фінансової системи, здійснюють операції з переведення та переміщення активів через національні кордони з

метою приховування джерел походження коштів, їх власників та механізмів контролю над ними. В таких умовах суттєву шкоду фінансовим установам можуть нанести дії їх клієнтів з сумнівними активами, оскільки вони є джерелом репутаційного та юридичного ризиків. Тому високої актуальності набуває удосконалення методичного і практичного забезпечення процесу протидії легалізації злочинних доходів з використанням фінансових установ [7, 8].

Вирішення даної наукової проблеми вимагає розвитку та впровадження сучасних інформаційних систем і технологій в процес здійснення фінансового моніторингу. Враховуючи значну кількість фінансових операцій, що проходять через фінансові установи, актуалізується проблема автоматизації процесів фінансового моніторингу.

Значною проблемою залишається недостатня оперативність надходження інформації про фінансові операції від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які не є банками. Головною причиною цього є відсутність механізмів подання інформації в електронному вигляді.

Запровадження системи подання інформації в електронному вигляді Держфінмоніторингу України суб'єктами первинного фінансового моніторингу, які не є банками, вже на даному етапі має стати стимулом для підвищення загального рівня автоматизації процесів внутрішнього фінансового моніторингу. Інтенсивність фінансового моніторингу як процесу відслідковування джерел походження доходів визначають порогові суми й ознаки проведення обов'язкового й внутрішнього фінансового моніторингу для окремих груп фінансових установ.

За існуючих ознак сумнівності фінансових операцій, які законодавчо визначено для організації внутрішнього фінансового моніторингу, очевидним є складність їх обґрунтування й обрання, оскільки в умовах ринкової економіки фактично неможливим є доведення заплутаного або незвичного характеру фінансової операції чи сукупності пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети, а також невідповідності фінансової операції характеру та змісту діяльності клієнта, без проведення фактичної перевірки наведених даних [9, 10].

Розвиток інформаційних технологій системи державного фінансового моніторингу потребує вирішення низки проблем, а саме:

- створення правової основи для функціонування системи моніторингу, захисту інтересів громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, підвищення відповідальності за порушення їхніх прав;
- створення ефективних систем електронного обміну інформацією між банками, митними та податковими службами, іншими правоохоронними органами державної системи реєстрації транспортних засобів, будівель і споруд, баз даних комунальних платежів тощо;
- вдосконалення систем захисту електронної інформації.

Необхідно відзначити, що в системі державного фінансового моніторингу всі незаконні електронні операції досить легко скануються, контролюються і відслідковуються, що можна вважати додатковою гарантією безпеки.

Висновки. Отже, впровадження інформаційних технологій сприятиме розвитку та ефективному функціонуванню механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки для успішного ведення державного фінансового моніторингу на базі необхідної актуальної інформації, яка надається в зручному для моніторингу та аналізу вигляді і, при цьому, в реальному масштабі часу. Доступність такої інформації дозволяє як оцінювати поточний стан справ, так і робити прогнози на майбутнє, а отже, приймати більш зважені й обґрунтовані рішення.

Література.

1. Гришова І. Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні / І. Ю. Гришова, О. П. Дяченко // Право та державне управління. – 2016. - №3. – С. 183-189
2. Дяченко О.П. Зарубіжний досвід щодо державних механізмів детінізації економіки країн Європейського Союзу / О.П. Дяченко // Держава та регіони. – 2017. – № 3. – С. 55-60
3. Державна служба фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>
4. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» // Відомості Верховної Ради (ВВР) від 14.10.2014 №1702-VII - 2014. - №50-51. - ст.2057 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
5. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (звіт за 6 міс. 2015р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112171&libid=100820
6. Гришова І.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины/ О.О.Красноручкий, И.Ю.Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Серия «Экономика», 2016. - №1(27). – С.13-18.
7. Гришова, І. Ю. Управління ризиками у контексті стратегії антикризового управління [Текст] / І. Ю. Гришова, Т. М. Гнатєва // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 3. – С. 32-40. – ISSN 2415-8453

8. Кравчук А.О. Тіньові аспекти економіки України в податковому секторі/ А.О. Кравчук // Український журнал прикладної економіки. Тернопільський національний економічний університет. 2016. Том 1. - № 3.- 79-86 с.

9. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova- Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society" held SCIEURO in London 20-21 March 2013. – p. 160-180.

10. Онисьєв В. А. Шляхи поліпшення взаємодії правоохоронних органів у розкритті легалізації злочинно здобутих доходів/ В. А. Онисьєв // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності – 2009. - №1. – С. 243–255.

References.

1. Hryshova, I. Yu. and Dyachenko, O. P. (2016), "Effectiveness of the mechanisms of state administration in the area of counteraction to the shadow economy in Ukraine", *Pravo ta derzhavne upravlinnya*, vol. 3, pp. 183-189.

2. Dyachenko, O.P. (2017), "Foreign experience on state mechanisms for the shadowing of the economy of the countries of the European Union", *Derzhava ta rehiony*, vol. 3, pp. 55-60

3. State Financial Monitoring Service of Ukraine, [Online], available at: <http://www.sdfm.gov.ua/>

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction", *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*, vol 50-51, p.2057, [Online], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

5. Statistical information of the General Prosecutor's Office of Ukraine on counteraction to legalization of proceeds from crime (report for 6 months of 2015), [Online], available at: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112171&libid=100820

6. Grishova, I.Ju. and Krasnoruckij, O.O. (2016), "Scientific approaches to the methodology of revealing the elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", *Vestnik Ivanovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Jekonomika»*, vol. 1(27), pp.13-18.

7. Hryshova, I. Yu. and Hnat'yeva, T. M. (2016), "Risk Management in the Context of the Anti-Crisis Management Strategy", *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, vol. 1, no. 3, pp. 32-40. – ISSN 2415-8453

8. Kravchuk, A.O. (2016), "Shadow aspects of the Ukrainian economy in the tax sector", *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, vol. 1, no. 3, pp. 79-86.

9. Shabatura T. Financial mechanism of economic security company / T. Shabatura, I. Grishova, A. Galitsky, S. Stoyanova- Koval, V. Zamlynsky, M. Shcherbata, T. Butenko // The collection includes material reports 3rd International Scientific and Practical Conference "Science and Society" held SCIEURO in London 20-21 March 2013. – p. 160-180.

10. Onis'yev, V. A. (2009), "Ways to improve the interaction of law enforcement agencies in disclosing the legalization of criminal incomes", *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyal'nosti*, vol. 1, pp. 243–255.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2018 р